

THE IMAGE OF NATURE. SYMBOLIC ASPECTS IN BULGARIAN AND ROMANIAN PAREMIOLOGY⁶⁰

Head Assist. Silvia Angelova, PhD

Department of Technical and Natural Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: +359 86 821521

E-mail: sangelova@uni-ruse.bg

Abstract: Nature is a source of folk art. It is an eternal source of wise lessons left to us by our ancestors. Nature occupies a symbolic place in the folklore of Bulgarians and Romanians. Symbols such as birds, water, trees, flowers, sun, sky and many other natural elements and phenomena are carriers of numerous ideas, cultural and spiritual meanings and patterns that echo through the centuries and generations. For example, water (river) often symbolizes life, purification, shows us how life continues even in the face of great difficulties, and a tree can represent strength and longevity.

Proverbs and sayings are the shortest form of oral folk art, carrying useful knowledge about the world around us, they also praise the beauty of nature. But often in them the goal is to bring to the fore the negative in man as a deviation from the normal, from the moral.

Linguocultural concepts in Bulgarian and Romanian paremiology and their comparative analysis provide an opportunity to discover the ethnocultural specificities related to the existence and spiritual life of Bulgarians and Romanians.

Keywords: nature, images, proverbs, moral lessons, moral values of Bulgarians and Romanians.

ВЪВЕДЕНИЕ

Природата е силно застъпена в българското и румънското словесно творчество, тя е тема на голяма част от късите форми на фолклора, натоварена е с ключови роли. Битът на селото, обикновеният селски живот, земеделският труд, хармоничната връзка на хората с природата, са в основата на много пословици и поговорки, които отразяват мъдростта на нашите народи. В пословиците и поговорките и на двата езика природните образи се използват най-вече с морална цел, илюстрират човешки качества, житейски ситуации. Тя ни казва, че всяко наше действие или бездействие има своите последици, напр. „Когато природата мълчи, човекът трябва да слуша.“. Връзката ни с природата е дълготрайна, дори вечна.

В необятния свят на пословиците и поговорките често срещаме природата в различни образи: на животни, растения, на природни явления и феномени. Чрез тях се опростяват сложни идеи и се предава мъдрост през поколенията.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Да се даде определение за пословицата или поговорката не е никак лесно. Обикновено се казва, че това е кратка сентенция, която е станала популярна, преминавайки в обща употреба и в която е скрита мъдростта на един народ. Като такива, те са синоним на апофтегмата (от гр.к *aróphthegma*)⁶¹, афоризма, предписанието, максимата. Пословиците и поговорките са едни от най-древните изразители на езиковата и културната идентичност. За първи представители на паремии (от старогр. „поговорка, пословица; сравнение, притча“) са приети глинените плочки от древен Шумер, съдържащи различни наставления, поучения и предписания. Според Г. Адамеску „най-старата колекция пословици е включена в Стария завет“.

⁶⁰ Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 64-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 17 октомври 2025 година с оригинално заглавие на български език: ОБРАЗЪТ НА ПРИРОДАТА. СИМВОЛНИ АСПЕКТИ В БЪЛГАРСКАТА И В РУМЪНСКАТА ПАРЕМИОЛОГИЯ

⁶¹ Апофтегма - кратко и стегнато остроумно нравоучително изречение

Зад по-разширеното тълкувание на понятието „паремия“ стои името на основоположника на структурната паремиология Г. Л. Пермяков, който определя като паремии „езиковите и фолклорни клишета“: поговорки, пожелания, клетви, пословици, правни изречения, анекдоти, гатанки.

Основен белег на паремията е нейният аксиологически характер⁶². Пословицата невдусмислено се приема като прецедентен текст, притежаващ такъв характер, поради това, че е носител на послание. Такъв характер имат и фразеологичните съчетания и идиомите.

Между изброените паремийни единици съществуват разлики. За разлика от идиомите и преходните фразеологизми, които са отворени или затворени изречения, поговорката и пословицата представляват едноизреченски текст, тъй като заключават в себе си цялата комуникативна ситуация, в която са породени, и се отличават с признаците, типични за езиковия текст – завършеност, информираност, комуникативност.

Поговорката е народно умотворение, което е иносказателен израз, характеризиращ образ, явление, ситуация. Представлява констатация и за разлика от пословицата няма нравоучителен характер. Поговорката се смята като извод, единично наблюдение върху живота и най-често изобразява хумористично-сатирични ситуации, напр. *Насади го на пачи яйца* (поставен в неприятна ситуация).

Пословицата е също народно умотворение, което е едноизреченски текст, притежаващ съждение и определено дидактично, поучително съдържание: *Крушата не пада по-далеч от дървото*.

Настоящият доклад разглежда съпоставянето по послание и извод на примери от българската и румънската паремиология, отразяващи мъдростта на природата, изразена в различни символни аспекти.

У нас, П. Р. Славейков пръв съпоставя български, гръцки и турски пословици и поговорки, като се опитва, чрез съпоставянето им, да докаже, че в голямата си част тези паремии са много близки и могат да бъдат наречени „балкански“.

В Румъния първите колекции с поговорки са публикувани през 1840 г. („Foaia pentru minte, inima si literatura“) от Дж. Барициу, а през 1847 г. влашкият писател, поет, композитор и фолклорист с български произход Антон Пан пише книгата „Culegere de proverburі sau povestea vorbii“.

Бидейки изключително разнообразен и сложен културен материал, паремииите подлежат на класификация. В румънската паремиография методът на тематична класификация е инициран от И. А. Зане, който създава система от осем категории, разделени на подчинени класове, които намаляват степента на обобщение; например категорията физическа природа подчинява класове като година, сезони, звезди, дни, празници, време, метали, камъни, растения и др. (спазват се принципите на ономазиологичния подход).

Сравняването на българските фразеологизми, поговорки и пословици в по-широк езиков план „разкрива изключително сходство в погледа, житейския опит, философията, нравствените оценки, емоционалните възприятия, ценностната скала на българите с другите европейски народи“ (Калдиева-Захаријева, 2013:97). Същата авторка има издаден труд на тема „Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология“ (Калдиева-Захаријева, 2005), където за първи път се проследяват в цялостен план и върху възможно най-пълно фактологично документиране фразеологичните системи на българския и на румънския език.

Между българските и румънските паремии могат да се проследят възможни родствени връзки или потекло, взаимодействие на вярвания, идеи и метафори, които придават чувство на приемственост, на трайни връзки между хората и тяхното мислене. Голямата прилика между българските и румънските пословици и поговорки се основава на факта, че те „фиксираят еднаква съдба и опит, посочват поведение и дълбок респект към човека и неговите дела“ (Мунтяну, 1984:388). Така могат да се приведат като примери много еднакви или подобни пословици, които предупреждават, морализират, увещават, привличат вниманието към редица грешки, извършвани нееднократно от човека през съществуването му, напр.:

⁶² Аксиологията - дял от философията, който изучава ценностите и ценностните съждения

На харизан кон зъбите не се гледат. - Calul de dar nu se caută la dinți, и двете с посланието, че когато получаваме подарък, не бива да се фокусираме върху неговите недостатъци или несъвършенства, а да го оценим заради самия жест;

Гарван гарвану око не вади. – Corb la corb nu-i scoate ochii, и двете със значение на „Себеподобните си пазят гърба, дори и да са направили грешка“.

Българските и румънските пословици за природата използват елементи от растителния и животинския свят, за да предадат уроци за поведението, взаимоотношенията и живота като цяло. Те са творения на народа и се раждат от наблюдения върху природни явления, върху животинските навици и порядки, приложени върху същността на човека. Например румънската *Așchia nu sare departe de trunch* (Треската не отскача по-далеч от ствола) предава силна семейна връзка и важността на образованието, получено в семейството, докато българското ѝ съответствие *Крушата не пада по-далеч от дървото* е олицетворение на приликата между децата и техните родители. В тези два идентични примера е залегнала приемствеността на традиционните ценности и обичаи от поколение на поколение. Една от най-разпространените румънски пословици, *Găina bătrână face zeama bună* (бг. От стара кокошка става добър бульон) ни показва, че опитът и зрелостта са ценни, дори понякога да изглеждат по-непривлекателни или модерни на пръв поглед. Точно както старата кокошка придава по-богат вкус на супата, опитният човек притежава знания и мъдрост, които придават дълбочина на житейските ситуации.

Български	Румънски
Гладна кокошка просо сънува (гладът/нуждата предизвикат желания, които са непостижими).	Vrabia mălai visează, iar calicul praznicul.
Вълкът козината си мени, но нрава – не (хората не се променят).	Lupul își schimbă părul, dar năravul ba.
На вълка затова му е дебел вратът, защото сам си върши работата (да не се разчита на чужда помощ).	Lupul cu slugi nu face gâtul gros.
Куче, което лае, не хапе (това е човек, който говори много, а не прави нищо).	Câinele care latră nu mușcă.
Чуждата кокошка – гъска (чуждото е по-примамливо от своето).	Găina vecinului pare curcă.
Рибата се вмирихва откъм главата (процесите на разпадане започват отгоре).	Peștele de la cap se împute.

Говорим за вълка и вълкът в кошарата. – Vorbești de lup și lupul la ușă, и двете описват момента, в който някой говори за даден човек и този човек се появява на мига, те са начин да се подчертае ирония или съвпадение, често се използват с хумористичен или предупредителен тон.

Вол отиде, бивол се върна (с иронична употреба за човек, който никак не се е променил, нищо не е научил, останал си е същият глупак). – румънското съответствие *S-a dus bou și s-a întors vacă*, е един от изразите, останали в народното съзнание от 19-ти век, когато децата на по-заможните румънци, по-точно болярите, били изпращани в училища в чужбина. Много от тях се завърнали у дома, без да са научили много неща.

Интересен пример е румънската поговорка *Iapă albă-mi trebuia, / că cea neagră nu trăgea* (бълг. Бяла кобила ми трябваше, / че черната не теглеше), която няма българско съответствие, чийто смисъл се отнася към допълнителните беди, добавени към старите, вече съществуващите; според

митологичното схващане конят е бил „осквернен“, защото е бил язден от жена, така че кобилата символизира беда, лош късмет⁶³.

Паремииите успяват да отразят природата и в други нейни образи: земята, тревата, небето, слънцето, звездите, като някои паремийни конструкции имат значение на проклетия, напр. рум. *Cine la amor nu crede/ n-ar mai călca iarbă verde* (бг. *Който не вярва в любовта/ повече няма да стъпи по зелена трева*), тъй като зеленият цвят на тревата, много мощен дендрологичен⁶⁴ символ, означава цвета на свежата растителност, природата. Слънцето пък присъства в народните мъдрости поради жизненоважната си роля в живота на хората, селското стопанство, природните цикли. Смятано е за дарител на живот, появата и изчезването му в небето е играло важна роля в ежедневието на хората:

Който зяпа по небето, пада в кладенеца (човешката глупост).	Cerul curat de trăsnet nu se teme.
Слънцето не изгрява за едного (равенство между хората).	Soarele nu răsare numai pentru un om.
От два стола – на земята (при опит да се спечели от две неща).	Pământului bun puțină apă îi trebuie.
Хабер си няма, че земята се върти (за невежа човек).	Lacomul dorește câte-n luna și-n stele.

Годишните сезони са и сезони на душата и тялото. Животът на човека се променя както се променят годишните сезони. Човек се събужда през пролетта, укрепва силата и страстта си за живот през лятото. В българския език от векове има названия за четирите годишни сезона. Някои от тях са толкова старинни, че са общи за всички славянски езици:

Една птичка/лястовица <i>пролет</i> не прави (безнадеждност).	Cu o floare nu se face <i>primăvară</i> ;
Подгответе шейна през <i>лятото</i> и каруца през <i>зимата</i> (значимостта на предварителната подготовка).	Bunul gospodar își face <i>vara</i> sanie și <i>iarna</i> car;
Пилците се броят на <i>есен</i> (резултатите от труда трябва да се преценяват едва след неговото завършване).	<i>Toamna</i> se numără bobocii.

Водата като съществен елемент от природата и много важен за живота на живите същества, е често срещан компонент на народните мъдрости. Отново и българи, и румънци имат своите *Кръвта вода не става* и *Sângele apă nu se face*, които ни идват на ум, когато говорим за човек, който помага на член на семейството си или когато някой прощава на своите близки по-лесно, отколкото би простил на непознат. Жест на любов или грижа между братя и сестри, братовчеди, родители и деца, дори и в даден момент са били в конфликт. Кръвните връзки са неразрушими, независимо от разстоянието или недоразуменията. Любовта, инстинктът за принадлежност между роднините „разбива“ всякакъв разлив или негодувание.

Капка по капка вир става. – *Lacul din picături se face*, и двата примера подчертават значението на малките, последователни усилия за постигане на значителни резултати. Те са еквиваленти на „Рим не е построен за един ден“.

⁶³ Coman, Mihai

⁶⁴ Дендрология (на латински: dendrum и на старогръцки: δένδρον – „дърво“) - част от ботаниката, наука за дървесните растения (дървета и храсти)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки че днес живеем със скоростта на социалните медии, все още се ползваме от мъдростта на паремийните изрази, казани в подходящата ситуация и точния момент. Те носят и хумор, и понякога казват това, което не смеем да изкажем на глас. Съхранявайки ги, запазваме корените си живи и се изразяваме просто, но красиво.

Природата е нашето начало. Когато се вслушваме в нея, живеем пълноценно. Разбирайки я, можем да разберем по-добре себе си. Връзката ни с нея е неразривна, гарантира, че всяко наше действие или бездействие има своите последствия. Спазвайки природните закони, ще живеем в хармония с нея, много пъти тя е също и лекарство за нас. Велико е делото на човешката мъдрост, вплела цялото многообразие на природното битие в моралните форми на творчеството, за които трябва да сме признателни. Сбитата и мъдра реч на предците ни отеква в дните ни днес с призови за уважение към природните ценности.

Еквивалентните народни умотворения, независимо дали са пълни или частични, те представляват синтез на сходни нравствени устои на българи и румънци.

REFERENCES

Adam, I. Povestea vorbelor. O istorie secreta a limbii romane, Ed. Paralela 45, 2007

Adamescu, Gh. Istoria literaturii romane. Productiuni de natura didactica:

<http://biblior.net/istoria-literaturii-romane/productiuni-de-natura-didactica.html?page=2>

Kaldieva-Zaharieva, St. 2013. Balgarska frazeologiya. Sofia: Marin Drinov (**Оригинално заглавие:** *Българска фразеология. София: Изд. „Марин Дринов“*).

Kaldieva-Zaharieva, St. 2007. Problemi na sapostavitelnoto izsledvane na balgarskata i rumanskata frazeologiya. Sofia: Marin Drinov (**Оригинално заглавие:** *Калдиева-Захариева. Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология. София, АИ „проф. Марин Дринов“, 2007*).

Coman 1996: Mihai Coman, Bestiarul mitologic românesc, București, Editura Fundației Culturale Române

Negreanu, C. *Structura proverbelor romanesti*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1983

Pan, A. *Culegere de proverburile sau povestea vorbii*. Ed. Litera, Bucuresti. 2022

Proverbele romanilor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0d/Iuliu_A._Zanne_-_Proverbele_rom%C3%A2nilor_din_Rom%C3%A2nia%2C_Basarabia%2C_Bucovina%2C_Ungaria%2C_Istria_%C8%99i_Macedonia_-_Proverbe%2C_dicetori%2C_pov%C4%83%C8%9Buri%2C_cuvinte_ade.pdf